

*Ç. G. Yesevi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 3 (2013) 215-235*
*Ç. G. Yesevi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 3
(2013) 215-235*

TÜRKİYE’NİN GÜVENLİĞİ: TÜRKİYE’NİN ENERJİ STRATEJİSİNİN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Çağla Gül YESEVİ

İstanbul Kültür Üniversitesi

c.yesevi@iku.edu.tr

ÖZET

Enerji, bir ülkenin güvenliğini ve dış politikasını etkileyen ve uzun vadeli kararların alınmasını gerektiren en stratejik sektördür. Bir ülkenin enerji kaynaklarına ulaşabilme yeteneği, çevre politikalarını da belirlemektedir. Hidrokarbon çağıın devam ediyor olması, uluslararası aktörlerin stratejilerini belirlemektedir. Türkiye, bir enerji merkezi olmayı hedeflemektedir. Petrol ve doğal gaz ihtiyacı açısından, Orta Doğu ülkelerine ve Rusya’ya bağımlılığın kurtulmayı hedeflemektedir. Dışişleri Bakanlığı’nın Resmi Web Sitesi’nde de (2013) belirtildiği gibi, Türkiye’nin enerji stratejisinin dayandığı 4 temel unsur bulunmaktadır. Bunlar; kaynak ülke ve güzergâh çeşitliliğine gidilmesi, enerji ihtiyacının karşılanmasında yenilenebilir enerjinin payının artırılması, nükleer enerjiden yararlanılmaya başlanması, enerji verimliliğinin artırılması ve Avrupa’nın enerji güvenliğine katkıda bulunulması olarak sıralanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’nin enerji stratejisini yeniden değerlendirmektir. Çalışmanın ilk kısmında, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi amacı üzerinde durulacaktır. Çalışmanın ikinci kısmında ise, boru hatları politikaları konusu değerlendirilerek, Türkiye’nin enerji merkezi olma amacı üzerinde durulacaktır. Bu çalışma, enerji politikalarının, dış politika karar alma sürecinin ve milli güvenlik politikasının, etkili bir unsuru olduğu gerçeği üzerinde temellendirilmektedir.

ABSTRACT

Energy is the most strategic sector which necessitates long term decisions that highly affect the economy, internal security and foreign policy of a country. Moreover, a country’s ability to access energy supplies determine the sustainability, and quality of its environment. Continuing significance of oil and gas in geopolitics affects the positions and strategies of actors. Turkey’s aim is to become a global energy hub. Turkey wants to decrease its dependence on gas and oil resources from Russia and the Middle East. In that sense, the primary aim of Turkey is to realize its own energy security. According to Ministry of Foreign Affairs official web site (2013), Turkey has four objectives to realize its energy security. These objectives are diversification of its energy supply routes, increasing the share of renewable and including the nuclear in its energy mix, taking significant steps to increase energy efficiency, and lastly contributing to Europe’s energy security. This study will examine Turkish Energy strategy, current situations, projects and future expectations. In the first part of this study, development of renewable energy and

nuclear energy will be assessed. In the second part, Turkey's role as a reliable transit partner and its aims being an energy hub will be examined by referring to pipeline politics. This study will identify main arguments of Turkish energy strategy. The paper points to energy and foreign policy are inseparable and energy security is an integral part of the foreign and national security policies of Turkey.

GİRİŞ

ABD Enerji İstatistikleri İdaresi, "International Energy Outlook 2011" Raporu Verilerine göre, dünya enerji tüketiminin %33'ü petrolden, %28'i kömürden, %22'si doğal gazdan, %11'i diğer kaynaklardan, %6'sı da nükleer enerjiden elde edilmektedir (EPDK, 2011a). Enerji talep eden bir ülkenin enerji arzına kesintisiz ulaşabilmesi ve enerji arzına sahip olan bir ülkenin bu kaynakları güvenli bir şekilde talep edenlere ulaştırılabilmesi, enerji güvenliği olarak adlandırılmaktadır. Bir ülkenin enerji politikası, o ülkenin ekonomisini, milli güvenliğini, çevre politikalarını, etkilemekte ve belirlemektedir (Shaffer, 2009:5). Türkiye'nin enerji politikası da, dış politikasını, güvenlik politikalarını ve ekonomisini, belirlemektedir. Dünyanın ispatlanmış petrol rezervlerinin %73'ü ve ispatlanmış gaz rezervlerinin %72'si, Türkiye'ye komşu olan Rusya, Hazar Bölgesi ve Orta Doğu'dan elde edilmektedir. Türkiye, dünya enerji arzını karşılayan ülkelere yakınlığı nedeniyle, enerji koridoru olarak adlandırılmaktadır, asıl amacı ise enerji merkezi haline gelmektir (Bilgin, 2010:114). Türkiye, enerjide dışa bağımlılığını azaltmanın yollarını aramaktadır, bu arayışta nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi, amaçlanmaktadır.

TÜRKİYE'NİN ENERJİ STRATEJİSİNİN TEMEL UNSURLARI

Türkiye'nin yeterli doğal gaz ve petrol kaynağı bulunmamaktadır. ETKB (2013c), Dünyada ve Türkiye'de Enerji Görünümü Raporuna göre, Türkiye'nin birincil enerji talebinin %31'i kömürden, %32'si gazdan, %27'si petrolden, %4'ü su gücünden elde edilmektedir. Türkiye'nin enerji ihtiyacının %26'sı yerli enerji kaynakları tarafından karşılanmaktadır. Yerli üretim, 1990 yılında Türkiye'nin enerji ihtiyacının %48'ini karşılamaktaydı. Bugün, Türkiye'nin enerji ihtiyacının %26'sı yerli enerji kaynakları tarafından karşılanmaktadır. Bunun nedeni, Türkiye'nin enerji ihtiyacının katlanarak artması ve yerli üretimdeki artışın, bu açığı karşılayamamasıdır (Balat, 2010: 1999).

Dışişleri Bakanlığı'nın Resmi Web Sitesi'nde de (2013) belirtildiği gibi, Türkiye'nin enerji stratejisinin dayandığı 4 temel unsur bulunmaktadır. Bunlar; kaynak ülke ve güzergâh çeşitliliğine gidilmesi, enerji ihtiyacının karşılanmasında yenilenebilir enerjinin payının artırılması, nükleer

enerjiden yararlanılmaya başlanması, enerji verimliliğinin artırılması ve Avrupa'nın enerji güvenliğine katkıda bulunması olarak sıralanmaktadır.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın 2010-2014 Taslak Stratejik Planında, şeffaflık, güvenilirlik ve verimlilik ilkeleri üzerinde özellikle durulmuştur. Planda, stratejik temalardan bahsedilmiştir. İlk stratejik tema enerji arz güvenliğidir. Bunu gerçekleştirmek için Türkiye'nin ilk amacı, yerli kaynaklara öncelik vererek, kaynak çeşitlendirilmesine gitmektir (ETKB, 2009a). Bunun için yerli kömür, petrol ve doğalgaz arama ve üretim faaliyetlerine öncelik verilecektir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, yerli kömür kaynaklarını, %37'sinin kullanılabilirliğini, bildirmektedir. Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamak için, bu miktarın artırılması hedeflenmektedir (ETKB, 2013b). Yerli linyitin kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar geliştirilecek, yeni teknolojilerin kullanılması sağlanacaktır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının, enerji arzındaki payını artırılması, hedeflenmektedir. Bu bağlamda, lisansı alınan projelerin zamanında bitirilmesi konusunda gerekli tedbirler alınacaktır. Enerji verimliliğinin artırılması gündemdeki diğer konudur. Ayrıca, serbest piyasa koşullarına tam işlerlik kazandırılacaktır. Petrol ve doğal gaz alanında kaynak çeşitliliğinin sağlanması amaçlanmaktadır (ETKB, 2009b).

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın 2010-2014 Stratejik Planında (2009b: 42-45), ikinci stratejik tema, ülkemizin enerji alanında, bölgesel ve küresel etkinliğini arttırmaktır. Bu bağlamda, enerji koridoru ve enerji terminali haline gelmek öncelikli hedefler olarak ortaya konmaktadır. Boru hatları projelerinde, gerekli işbirliği yapılacaktır. Çevre konusunda, enerji projelerinin, çevreye verdiği zararların minimuma indirilmesi, amaçlanmaktadır (ETKB, 2009b).

TÜRKİYE'NİN YERLİ VE YENİLENEBİLİR ENERJİ POLİTİKASI

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, yenilenebilir enerjinin, elektrik üretimindeki payını, 2023 yılına kadar, %30'lara çıkarmayı hedeflemektedir (ETKB, 2013b). 2010-2014 Stratejik Planının ikinci amacı, yenilenebilir enerji kaynaklarının, enerji arzındaki payını arttırmaktır. Bu bağlamda lisansı alınan projelerin zamanında bitirilmesi konusunda gerekli tedbirler alınacaktır. Hidroelektrik potansiyelinin, azami ölçüde değerlendirilmesi, öncelikli gündem maddesidir (ETKB, 2009b: 29) Hidroelektrik santral potansiyelinin artırılması, 2023 yılına kadar, 20,000 toplam güce sahip hidroelektrik santrallerinin, özel sektör tarafından yapılması, hedeflenmektedir (ETKB, 2013a). Özeleştirme ile birlikte, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi konusu, öne çıkmaktadır

Yenilenebilir Enerji ile ilgili olarak, 5346 numaralı kanunda değişiklik yaparak, 8 Ocak 2011’de yürürlüğe giren 6094 sayılı kanunu kabul etmiştir. Bu bağlamda, güneş enerjisine dayalı üretim tesisi ve söz konusu tesislerin yurt içindeki imalatına, teşvik mekanizması getirilmiştir. Yenilenebilir Enerji kaynaklarından enerji üretimini sağlayan aksamın yurt içinde üretimi, desteklenmiştir. Türkiye’nin hidrolik kurulu gücü, 2002 yılını takip eden 10 senede, %49 oranında artmıştır. Rüzgâr enerji gücü, 2002 yılında 18.9MW, 2012’de 2.109 MW’ye çıkmıştır. Jeotermal enerji gücü de 2002 yılında 17.5 MW iken 2012’de 114.2 MW’ye çıkmıştır. (ETKB, 2013d).Yeni Yenilenebilir Enerji Yasası, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını desteklenmesini öngörmektedir. Buna göre Sanayi Kalkınma Bankası tarafından kredi verilecektir (Barıs&Kucukali, 2012: 386)

Yerli üretimde kömürün payının artırılması hedeflenmektedir. Türkiye’de taş kömürü, en çok Zonguldak’tan çıkartılmaktadır. Linyit kömürü kaynakları ise, ülkenin her yanına dağılmış durumdadır (Çapık vd. 2012: 2).

Türkiye’nin yenilenebilir enerji üretimini arttırması, gelecekteki talep artışının karşılanması ve enerji güvenliğini gerçekleştirebilmesi açısından elzemdir. Yenilebilir enerji alanında bakanlığı üzerinde durduğu veriler ışığında ilerleme kaydedilmişse de 1970 ile 2006 yılları arasında yenilenebilir enerjinin, enerji tüketimindeki payı azalmıştır. 1982 yılında, elektrik üretiminde, özel sektörün önündeki engeller kaldırılmıştır. Türkiye, yenilenebilir enerji potansiyeli açısından, zengin kaynaklara sahiptir. Hidroelektrik kapasitesi, kurulu güç açısından birinci sıradadır. Rüzgâr gücü açısından, Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri önde gelmektedir. Jeotermal enerji açısından, Batı Anadolu bölgesi öne çıkmaktadır. Güneş enerjisi ise, daha çok su ısıtma amacıyla, Ege ve Akdeniz Bölgesinde kullanılmaktadır. Ayrıca, Türkiye önemli bir güneş kolektörü üreticisi olarak öne çıkmaktadır. Güneş pilleri de küçük kamu kurumlarında ve araştırma merkezlerinde kullanılmaktadır. Türkiye, doğal gazın payının %30 düşürmeyi ve yenilenebilir enerjinin payını %30 arttırmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, su ve rüzgâr gücü kullanılarak elektrik üretimi ön plana çıkmaktadır. Ancak, bu konudaki en ciddi engel, yatırım maliyetlerinin yüksekliği ve bu güç santrallerini kurmak için gerekli teknoloji ve malzemenin yurtdışından sağlanmasının gerekliliğidir (Barıs & Kucukali, 2012).

NÜKLEER ENERJİ POLİTİKASI

AKP Hükümeti, 5654 numaralı yasa ile nükleer enerji sektörünü düzenlemiştir. Buna göre, liberal bir serbest pazara dayalı bir nükleer enerji pazarı, hedeflenmektedir. Türkiye’nin nükleer macerası, dünyadaki “Barış için Atom” projesine paralel olarak, 1955 yılında, ABD ile imzaladığı

antlaşma ile başlamıştır. 1961 yılında, ilk nükleer reaktörün yapımı tamamlanmıştır. Ancak, bu nükleer santral, 1977 yılında, teknik ve finansal nedenlerden dolayı kapatılmıştır. 1980 yılında, Ankara’da bir Fransız şirketi tarafından eğitim amaçlı bir reaktör inşa edilmiş, ancak o da 1993 yılında, kapatılmıştır. 1965 yılında, elektrik üretimi için bir reaktör inşa edilmesi kararı verilmiş, ancak 1971 yılındaki muhtıranın ardından, rafa kaldırılmıştır. Ardından gelen diğer planlar da 1980 darbesinin ardından, ortadan kaldırılmıştır. Başbakan Turgut Özal döneminde yeniden planlamalar yapılmaya başlanmış, ancak Çernobil Nükleer faciası ve finansal sorunlar, bu yeni planların da sonlandırılmasına neden olmuştur (Bacık&Salur, 2010:101).

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Nükleer Enerji Proje Uygulama Dairesi Başkanlığı tarafından yayınlanan raporda, nükleer enerjiyle ilgili bilgiler verilmektedir. Bakanlık, enerji bağımlılığının azaltılması konusunda, Fransa’nın durumunu, ön plana çıkarmaktadır. Fransa’nın enerji bağımlılığının %50’lere düşmesinin nedeni, nükleer enerji üretimi olarak gösterilmektedir. Türkiye’nin enerjide, ithal bağımlılığı ise %72 olarak, ortaya konulmaktadır (ETKB, 2013b).

Bakanlık, yenilenebilir enerji kaynaklarının tamamı kullanılabilirse bile, 2023 yılına kadar, Türkiye’nin enerji ihtiyacının ancak yarısının karşılanabileceğini, iddia etmektedir. Nükleer santralin yapımının son derece yararlı olduğu gerçeği, iki başlıca unsura dayandırılmaktadır. Bunlardan birincisi, yenilenebilir enerji kaynakları gibi, iklim koşullarına bağlı olmaması, kömür gibi yakıtın kalitesine, doğal gaz ve petrol gibi rezervlere bağlı olmaksızın enerji üretilebilmesidir. İkinci unsur ise, sera gazı salınımı konusunda en temiz seçenek olmasıdır. Bakanlığın raporunda, nükleer yakıtların artıkları çok az yer tutacağından yer üstündeki depolarda, muhafaza edilebileceği de, vurgulanmaktadır (ETKB, 2013b).

Fransa, ABD, Japonya, Güney Afrika gibi ülkelerde, atık maddeler, kısa ömürlü, orta ya da düşük seviyeli nükleer atıklar, özel konteynerlerde, yüzeye yakın derinliklerde saklanmaktadır. Almanya, Aşağı Saksonya’daki eski bir maden ocağını, bu iş için kullanmaktadır. Kalıcı bir depolama yeri konusunda, ciddi sorunlar bulunmaktadır (Rosenkranz, 2010: 24-27).

Nükleer enerji santrallerinin çalıştırılmasında, nükleer materyale ihtiyaç vardır ve Türkiye, bu materyali dışarıdan satın alacaktır. Ancak, adı geçen raporda, Linyit dışındaki fosil yakıtlar, ithal kaynaklardır, denilmektedir. Gerekli olan plütonyum ve uranyumun, ülke dışından karşılanacağı konusuna yer verilmemektedir.

Nükleer enerjinin üretilmesi konusunda, Rusya ile yapılan nükleer işbirliği de gündemdedir. Ukrayna’nın Kiev kentine bağlı Çernobil

kasabasında, 1986 yılında bir nükleer kaza yaşandı. 11 Mart 2011 tarihinde, Japonya'nın Fukuşıma bölgesinde meydana gelen şiddetli depremin ardından, Fukuşıma nükleer santrali zarar gördü. Her iki kaza sırasında da çevreye radyoaktif madde yayıldı, canlı yaşam zarar gördü. Nükleer enerjile ilgili sorgulanan konulardan biri, deprem riski ve kazalar karşısında, nükleer reaktörlerin güvenliği meselesidir. Nükleer enerjinin elde edilme maliyeti yüksektir. Bu nedenle pek çok ülkede, nükleer enerji üretimi, devlet destekli olarak yürütülmektedir. Nükleer santrallerinin, belli bir ömrü bulunmaktadır. Nükleer santrallerin sökmeye, parçalarına ayırma maliyetleri de yüksektir. Termik santraller yerine, nükleer santrallerin kurulması gündemdedir. Bunun en önemli nedeni, karbondioksit emisyonlarının azaltılmasıdır. Çevre dostu olarak sunulan nükleer santrallerden kaynaklanan nükleer atıkların depolanması işlemi de, tam olarak çözümlenebilmiş değildir (Rosenkranz, 2010).

Rusya ve Türkiye, nükleer enerji konusunda da işbirliğine gidiyorlar. Bu noktada, yapılan işbirliğinin niteliği ve deprem ülkesi olan Türkiye'de bir nükleer felaket riski, tartışılması gereken konular hâline gelmektedir. Bu noktada, Bakan Yıldız, nükleer güç santrallerinin riski, hala yıldırımdan ölme riskinin 5'te biri kadar" demektedir. Yıldız, dünyanın büyüdüğünü, Türkiye'nin de dünyanın büyüme hızından daha hızlı büyüdüğünü vurgulayarak, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesinin ve bu çerçevede nükleer güç santrallerinin Türkiye için bir zorunluluk olduğunu, belirtmektedir. Buna göre, nükleer santrallerin bir tanesi Akdeniz'de Rusya ile beraber yapılacaktır. (Haberfx, 2012) Burada üzerinde durulması gereken ana konu, Akkuyu'da yapılacak nükleer santralin sahibinin, Rusya olacağıdır. Rusya projenin tüm finansmanını sağlayacaktır. Rus proje şirketi hisselerini satmak isterse, hisselerin yine %51'ini kendinde tutacak ve Türk tarafının hisseleri en fazla %49 olabilecektir. Egemen bir ülkenin sınırları içinde, sahibinin başka bir ülke olduğu tek nükleer santral, Mersin Akkuyu'daki santral olacaktır. Rusya, projeyi başarıyla yürütemezse, kendi yerine gelecek firmayı seçebilecektir. Rusya'nın inşa edip, işleteceği nükleer santral için Rusya'dan işçi ve personel getirilecektir. Rusya'nın Akkuyu'da inşa edeceği model üniteler de yeni geliştirilmiş ve daha önce denenmemiştir. Yapılan etüdlere, Akkuyu'dan ucuz elektrik de üretilmeyeceği ortaya çıkmıştır. Buna göre, 15 yıllık elektrik alım garantisi kapsamında, kilovat saat başına 12,35 sent ödenecektir. Avrupa ülkelerinde bu rakam, 6-7 sent civarındadır (Künar, 2011).

Nükleer santralin yapımı sürecinde, Türk personelinin kullanılacağına bir artı değer olarak kullanılması (ETKB, 2013b: 13), mantıklı görünmemektedir. Türk öğrencilerin, Rusya'ya eğitimi için gönderilmesi konusu, çok yenidir. Bu öğrencilerin yetişip, ülkeye dönmeleri, uzun yıllar alacaktır. Ayrıca istihdam kavramını öne çıkartmak, bu konunun

*Ç. G. Yesevi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 3 (2013) 215-235
Ç. G. Yesevi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 3
(2013) 215-235*

önemi yanında çok küçük etki yapacak bir tanımlamadır. Raporda, Rosatom Proje Direktörü, Seregey Borakin'in demeci yer almaktadır. Buna göre, santralin yapımında, 2 bin kişi çalışacak, çoğunluğu Türk olacak ve 1 işçi, 10 işçiye istihdam sağlayacağından, 20 bin kişiye iş olanağı sağlanacaktır. Bu hesap, nükleer santralin yararını gözler önüne sermek amacıyla, raporda yer almaktadır.

Nükleer Enerji ile ilgili Bakanlığın yayınladığı raporda ilgi çeken bir diğer nokta, 2023 yılı hedefi olarak, elektrik üretiminde şu an %46 olan doğal gazın payının %30'lara indirilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payının %30'lara çekilmesi hedefi varken, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi konuları, rakip projeler olarak gösterilmektedir. Nükleer enerjinin daha iyi bir alternatif olduğu, özellikle vurgulanmaktadır. Yenilenebilir enerjinin güvenli ama güvenilir olmayan yani sürekli olmayan bir alternatif olduğu, belirtilmektedir. Güneşi, rüzgâr ve su gücünün verimliliği, iklim şartlarını bağlıdır denilmektedir. Güneş enerji sistemlerinin ve rüzgâr enerjisi sistemlerinin ömürlerinin, 20 yıl olduğu, vurgulanmaktadır. Güneş pillerinin, verimliliklerinin, %15-18 arasında ve düşük olduğu, vurgulanmaktadır. Bacık ve Salur (2010: 102-3) belirttikleri gibi, Türkiye'de çevrecilik, devlet, sivil toplum kuruluşları, medya ve üniversiteler tarafından yönlendirilmektedir. Bu bağlamda, eleştirel ve müdahaleci bir bakış açısına sahip değildir. Ekonomik gelişme düzeyiyle doğru orantılı olarak, iş çevrelerinin bu konudaki desteği de üzerinde durulması gereken diğer noktadır. Nükleer konusunda en büyük destek ise var olan "bağımlılık korkusundan" gelmektedir. Bacık ve Salur (2010), nükleer enerji ve kimlik kavramı üzerinde durmaktadırlar. Buna göre, nükleer sahip olmak, dünya yöneticileri arasında yer almayı da beraberinde getirebilecektir. Nükleer enerji, geçmişte, milliyetçi ve İslamcı partiler tarafından, desteklenmiştir.

ENERJİ MİLLİYETÇİLİĞİ VE ENERJİ TESİSLERİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

Enerji bağımlılığı olan ülkelerin hepsinin enerji stratejilerinin ana maddesini enerji arzının ve güzergâhlarının çeşitlendirilmesi almaktadır. Mehmet Ögütçü, Türkiye'nin dışa bağımlılığının ciddiyetini, gözler önüne sermektedir. Ögütçü'ye göre, Türkiye petrolde %93, doğalgazda %98 oranında dışa bağımlıdır. Hızla gelişen dev ekonomiler Çin ve Hindistan'ın enerji ihtiyaçlarının artması ise, enerji arzının sağlanmasında gelecekte daha büyük sorunların yaşanacağını, göstermektedir. Ögütçü'nün en önemli cümleleri, dünyada kaynak milliyetçiliğinin yükselişe geçmesiyle ilgili olanlardır. Buna göre, yeni ulusal şirketler, eski "7 Kız kardeşlerin" yerini almış durumdadırlar. Bu şirketler, rezervlerin %90'ını ellerinde bulduran, Gazprom, Petrobras, PetroChina, Petronas, Aramco, KMG, Socar ve Rosneft

olarak sıralanmaktadır. (Yeniçağ, 05.11.2012). Bazıları eskiden beri lider olan Rusya, Brezilya, Çin, Azerbaycan, Malezya, Kazakistan, Suudi Arabistan ve ABD, enerji milliyetçiliğinin kahramanları olacaklardır. Bu bağlamda, enerji şirketlerinin devletlerin elinde olması gerçeği, son derece önemli bir eğilimi, öne çıkarmaktadır. Dünya üzerinde enerji pazarında devletlerin egemenliği, açıktır. Bu eğilim, kaynak milliyetçiliği, olarak adlandırılmaktadır. Hükümetler, fosil yakıtların mülkiyetini ve böylelikle kontrolünü ellerinde tutma eğilimindedirler (Shaffer, 2009:8).

Dünyadaki eğilimin tersine, Türkiye'nin enerji stratejisinde, özelleştirmeler, önemli bir yer tutmaktadır. Hükümetin enerjide ana amacı, özelleştirmeleri hızlandırmak. Bakan Yıldız, AKP iktidara geldikten sonra özel sektörün enerji üretimindeki payının %34'lerden %61'lere çıkarıldığını belirtti. Bilindiği gibi, asıl amaç, Bakan Yıldız'ın da vurguladığı gibi, bu rakamı kısa ve orta vadede %75'lere çıkarmaktır. Yıldız'a göre, bugün enerjiye olan bağımlılık, enerji sektöründe artmamış, ancak ulaştırma sektöründeki kullanım ile refah seviyesiyle birlikte, artmış (CİHAN, 14 Aralık 2012). Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2023 yılında, Türkiye'nin enerji ihtiyacının, bugüne kıyasla, 2 kat artacağını tahmin etmektedir. Bu bağlamda, enerjide üretim tesislerinin %75 oranında özelleştirilmesi, hedeflenmektedir (ETKB, 2013a). Bakan Yıldız, BOTAŞ'ın tekelinin de yıkılması gerekliliğine değiniyor. BOTAŞ da hâkim piyasasını, özel sektörle paylaşacak. Bakan Yıldız, Rusya Federasyonu ile geliştirdikleri, nükleer güç santralleri yapımı projesini, Güney Akım gibi güney koridorunda bulunan bu proje demetinin önemli bir parçası olduğunu, vurgulamaktadır.

TÜRKİYE'NİN DIŞA BAĞIMLILIĞI VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

Enerjide dışa bağımlı bir ülke olan Türkiye'nin enerji güvenliği, enerji teminini, enerji arzına sahip olan ülkelere kesintisiz olarak yapabilmesine dayanıyor. Türkiye'nin enerji arzını sağlayan ülkelere Azerbaycan, İran, Irak ve Rusya ile olan ilişkilerine değinmekte fayda var.

Türkiye, doğalgazının %58'ini Rusya'dan, %19'unu İran'dan satın almaktadır (EPDK, 2011b). Türkiye, ihtiyacı olan ham petrolünün %51'ini İran'dan, %17'sini Irak'tan, ve %12'sini Rusya'da, %11'ini Suudi Arabistan'dan, %7'sini Kazakistan'dan satın almaktadır (EPDK, 2011a). Türkiye'nin İran'dan ham petrol ithalatı, Ekim ayında Eylül'e göre %30'un üzerinde gerilerken, Irak ve Suudi Arabistan'dan petrol ithalatı arttı. TÜİK tarafından yayımlanan verilere göre, Türkiye'nin Ekim ayında en çok petrolü ithal ettiği iki ülke Irak ve Rusya oldu. Türkiye, Kasım ayının sonlarında, ABD'nin İran'a yaptırımları kapsamında bu ülkeden aldığı petrol yüzde 20 azaltacağını açıklamıştı (NTVMSNBC-30 Kasım 2012).

Türkiye'nin enerji stratejisinin dayandığı ana temel, kendi enerji ihtiyaçlarını karşılamaktır. Türkiye'nin bununla bağlantılı diğer hedefi ise, çevresindeki enerji kaynaklarını, Avrupa'ya iletecek bir enerji koridoru ve daha da önemlisi bir enerji merkezi olmaktır. Türkiye, Avrupa Birliği'nin "Güney Doğal Gaz Koridoru" olmayı hedeflemektedir. Karadeniz'de yapılan, petrol ve doğal gaz arama çalışmaları istenilen sonuçları vermemiştir. Doğu Akdeniz'de enerji arama konusu ise yakın gelecekte başlamayacaktır (Winrow2013:145-6). Bu bağlamda, TANAP ve Kuzey Irak petrolünü taşımak için yapılacak olan hatlar, Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamak için, önemli projeler olarak, öne çıkmaktadır (Yesevi, 2012)

Avrupa Birliği ülkeleri doğal gaz ithalatında, %40 oranında Rusya'ya bağlıdır. Bu oran, Avrupa Birliği'nin doğal gaz ihtiyacının %25'ine eşittir. 2009 yılında Nabucco ile ilgili antlaşma imzalandı. Bu boru hattı projesi, Avrupa'nın enerji güvenliği açısından önemlidir. Avrupa'nın enerji güvenliğinin temeli, enerji arz kaynaklarını ve enerji güzergâhlarının çeşitlendirilmesi temelinde şekillendirilmiştir. Rusya'nın doğal gaz ihracatında, Ukrayna ile arasındaki sorunlar, Avrupa'ya gönderilen doğal gazın sevkiyatında sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenle, Avrupa Birliği için, "Güney Gaz Koridorunun" işlerlik kazanması önem taşımaktadır. Bu koridor sayesinde, Hazar ve Orta Doğu'da üretilen doğal gaz, Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınabilecektir. Şu anda bunu sağlayan boru hattı, Interconnector Türkiye-Yunanistan'dır. Bu hat, küçük bir miktar Azeri gazını taşımaktadır. Nabucco projesi, TANAP'ın doğal gazını taşıyacak, Nabucco Batı adında daha küçük bir projeye dönüşmüştür. Bu transferi sağlayabilecek diğer hat Trans-Atlantik Boru hattı projesi olarak gösterilmiştir. Nabucco Batı, bu transferi sağlayacak proje olarak seçilmiştir. TANAP projesi, Türkiye'nin enerji koridoru olmasını sağlayacak bir proje olarak nitelendirilmektedir (Winrow, 2013:147-149)

Winrow(2013) belirttiği gibi, enerji koridoru olan bir devlet, transit gelirlerinden yararlanır. Petrol ve doğal gazı daha indirimli bir fiyattan satın alabilir. Ancak, iyi enerji koridoru olan ülkenin, enerji transferini kesintisiz gerçekleştirmesi gerekmektedir. Kötü enerji koridoru olan ülke ise varılan antlaşmaların şartlarının değiştirilmesini talep edebilir. Türkiye'nin enerji terminali olabilmesi için, ülke içinde ve yakın çevresinde istikrarlı ve güvenli bir ortamın bulunması gerekmektedir. Ceyhan'ın önemli bir enerji terminali olması hedefi, gündemdedir. Enerji merkezi olabilmek için, enerji arz ve talebini sağlayan ülkelerin buluşacağı açık ve şeffaf bir enerji pazarı sunmak gereklidir. Bunun için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Hidrokarbonların transferi ve depolanması için gerekli olan altyapının kurulması gerekmektedir. Bu durumda olan bir ülke, üçüncü ülkelere, hidrokarbonları ihraç edebilme hakkını elde edebilecektir. AKP hükümeti, tekrar-ihraç hakkını, Azerbaycan'ın Şah Deniz sahası ile ilgili

olarak elde etmiştir. Ancak, Rusya ve İran'la bu şekilde bir antlaşma sağlanamamıştır. Türkiye'nin daha üst düzeyde bir enerji merkezi olabilmesi ise nükleer güç reaktörleri, yeni rafineriler, limanlar, depolama tesisleri, sıvı doğal gaz taşıyacak trenlere ve yenilenebilir enerji programına sahip olması gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi, bu alanlarda yapılacak daha fazla yatırımla, mümkün olabilecektir (Winrow, 2013; Bilgin, 2010).

Türkiye-Azerbaycan Enerji Alanında İşbirliği: İki Devlet Tek Millet Söylemi

Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinde, "iki devlet, tek millet tanımı", kullanılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Azerbaycan'ın petrol üretim ve sonrasında boru hatları açısından, Türkiye, pay elde etmiştir. Bu iki ülke, üzerinde uzun yıllar çalışılan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol Boru Hattı, sonrasında Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı ve son olarak da Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP) konusunda antlaşmaya vardılar. Rusya'nın, ekonomik ve askeri uluslararası örgütlenmelerine, Azerbaycan sıcak bakmamaktadır. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın enerji güzergâhları açısından, Rusya'ya olan bağımlılığının kurtulmuş olması önem taşımaktadır. Azerbaycan, petrolünün %80'ini Ceyhan terminalinden dünyaya aktarmaktadır (TRT, 2013)

Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı

1990'lı yıllar Bakü-Ceyhan petrol boru hattının yapım süreciyle ilgili tartışmalarla geçti. Türk otoriteleri, Bakü-Ceyhan boru hattını desteklediler çünkü bu boru hattı, uzun dönemde hammaddeye ulaşımı kolaylaştıracaktı, iş imkânı sağlayacaktı ve transit geçiş ücretleri, ekonomiye katkıda bulunacaktı (Bremmer, 1998: 28). Vurgulanması gereken diğer nokta ise, hattın yapımının, PKK'nın yok edilmesi konusunda uluslararası desteğin alınmasını sağlayacağına, inanılıyor olmasıydı. Böylelikle, Türkiye, petrol konusunda bir merkez haline gelecekti (Özkan, 1997). Bu dönemde, özellikle askeri uzmanlar tarafından dile getirilen iddia ise, PKK terörünün, Bakü-Ceyhan boru hattının yapımını istemeyen ülkeler tarafından, desteklendiği idi (Özfatura, 1996). Petrol, çok önemli bir stratejik unsurdu ve oyunun aktörleri, kazançlarını maksimize etmek için her yolu deniyorlardı. Ayrıca, bazı aktörler, Hazar petrolünün, piyasaya girmesini istemiyorlardı. Bunun nedeni, Hazar petrolünün piyasaya girecek olmasının, fiyatları ve karlarını düşürecek olmasıydı. Petrol piyasasının aktörleri, boru hatları konusunda kontrolü ele geçirmeyi amaçlamışlardı. Bu bağlamda, Bakü-Ceyhan petrol boru hattının yapımı, PKK'nın aktivitelerinin sonlandırılmasına, yardımcı olacaktı (Taşpınar, 1999). Ayrıca, Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Türkiye Cumhuriyeti'ne ekonomik ve siyasal üstünlük sağlayacaktı (Bremmer, 1998:28). Boğazların güvenliğinin sağlanması, Türkiye için öncelikli konuydu. Bunun yanında, Türkiye, Karadeniz,

*Ç. G. Yesevi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 3 (2013) 215-235*
*Ç. G. Yesevi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 3
(2013) 215-235*

Akdeniz ve açık denizlerin ekolojik dengelerinin korunmasıyla da ilgileniyordu (Ottoman, 1995).

1990'lı yıllar, Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın faydaları üzerinde tartışmakla geçti. Geleceklerini, Rusya'nın eline bırakmak istemeyen bağımsızlığını yeni kazanmış Cumhuriyetler için, Türkiye güzergâhı, tercih edilmekteydi. Petrolünü ve doğal gazını satıp, kendine yeter duruma gelmek ve zengin olmak isteyen bölge ülkeleri için de uygundu (Akgün, 1997). Avrasya enerji alternatifi, Batılı ülkeler için de bir gereklilikti (Öğütçü, 1995). Amerika Birleşik Devletleri'nin politikaları, Türkiye'nin enerji ve iletişim koridoru olmasını destekler nitelikteydi. Böylelikle, İran bypass edilecek, Rusya dışarıda bırakılacaktı (Çandar, 1997). Türkiye, bu dönemde çevre ve güvenlik endişeleriyle, Boğazlardan petrol geçirilmesine karşı çıktı ve Rusya ve Türkiye'nin, enerji sevkiyatı konusundaki çıkarları çatıştı. Sonuçta, ABD ve bölge ülkelerinin desteğiyle, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı, 2006 yılında faaliyete geçti. Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinin, Türkiye'nin bölgedeki çıkarları açısından, karar verme ve yapım sürecinde düşünüldüğü kadar belirleyici olmadığı anlaşılmıştır. Bu hat, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki dönemde yeniden şekillenen enerji rejiminde, bir alt taşıma sistemi olarak işlev görmüştür.

Bilgin (2005:292), BTC petrol boru hattına, Kazakistan'ın dâhil edilmesi ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz hattının, Türkmenistan'la birleştirilmesi halinde, bu projenin kârlı ve etkili olmasının beklendiğini belirtmektedir. Kazakistan, BTC'den petrol sevkiyatını gerçekleştirdi. Ancak, Türkmenistan'la doğal gaz konusunda bir antlaşmaya varılamadı. Türkiye'nin Hazar bölgesindeki enerji antlaşmaları, Azerbaycan'la yaptığı antlaşmalarla sınırlı kalmış durumdadır

Bakü- Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı

Bu hat, Azerbaycan'ın Şahdeniz Faz I sahasından çıkarılan doğalgazı taşımaktadır. Azeri petrolünün, Avrupa Pazarlarına ulaştırılması da önem taşımaktadır. Türkiye-Yunanistan-İtalya Enterkonektörü planlanmıştır. 2010 yılında Türkiye-Yunanistan Boru Hattı gerçekleştirilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı. 2013).

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı

Türkiye ve Azerbaycan, 2011'de ön protokolü imzalanan Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) için anlaşıldılar. Bu hat, Şahdeniz Faz 2 doğal gazını, Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacaktır. Doğal gaz arzında sorun olmaması, Avrupa şirketlerinin de projeye ortak olma konusundaki istahlarını kabartmaktadır. Ancak, bu hattın Türkmen gazının da sevkiyatı, projeyi daha karlı ve verimli, hale getirecektir. Antlaşmanın ilk şartlarına göre, boru hattının %80'inin sahibi Azerbaycan, %20'sinin sahibi ise Türkiye olacaktır (Çelikpala, 2013:2). TANAP, 7 milyar dolarlık

yatırımla, 2018’de devreye girecek ve boru hattından 16 milyar metreküp gaz geçecektir. Bunun 6 milyar metreküpü Türkiye’ye, 10 milyar metreküpü ise Avrupa pazarına verilecektir (Zaman, 2013). Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı, Azerbaycan’ın Şahdeniz II havzasından çıkartılacak doğal gazın Türkiye üzerinden, Avrupa’ya, Bulgaristan ya da Yunanistan sınırından, taşınmasını sağlayacaktır. Kapasitenin, 2023 yılında 23 milyar metreküp, 2026’da ise 31 milyar metreküpe ulaşması planlanmaktadır (Tanap Resmi Web Sitesi, 2013).

Nabucco Konsorsiyumu Sözcüsü Christian Dolezal, Azerbaycan ile Türkiye arasında imzalanan TANAP projesinin sanıldığı gibi aksine, Nabucco projesi açısından da fırsat yarattığını belirtti. Dolezal’a göre, Şahdeniz II Konsorsiyumu, Haziran 2013’te, Azerbaycan doğalgazının Avrupa’ya nasıl taşınacağına Nabucco Batı ve Trans Atlantic Pipeline (TAP) arasında seçim yaparak karar verecek. TAP, Azeri doğalgazının, Yunanistan üzerinden Avrupa’ya ulaştırılmasını öngörüyor. Nabucco West ya da Nabucco Batı, Azerbaycan doğalgazını, Türkiye’nin doğu sınırlarından başlayarak Bulgaristan üzerinden, Avusturya’ya ulaştırılmasını amaçlamaktadır. Asıl Nabucco projesi ise, Azerbaycan’dan Avusturya’ya kadar uzanan bir boru hattı projesi idi. Bu proje, doğal gaz arzını tam olarak sağlayamadığı için rafa kaldırılmış durumdadır (Yesevi, 2012a).

Antlaşma sırasında, Başbakan Erdoğan, 30 milyar metreküp kapasitesi olan TANAP’ta hedeflenenin 50 milyar metreküp doğalgaz olduğunu belirtti, “bugün 6 milyar metreküp, ama daha sonra buradan 10 milyar metreküp doğalgaz alabileceğiz” dedi. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ise:

Enerji alanında birlikte gerçekleştirdiğimiz büyük projeler bugün dünya enerji haritasına yeni tanımlar getirdi. Bölgeyi birlikte yürüttüğümüz projeler olmaksızın tasavvur etmek imkansız. 2006’da Bakü-Tiflis-Ceyhan, 2007’de Baku-Tiflis-Erzurum, Avrupa’nın enerji haritasını büyük ölçüde değiştirdi. Bugün de tarihi öneme haiz TANAP projesine start veriyoruz. (İhlas, 2012)

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Bakü-Tiflis-Ceyhan doğal gaz boru hattının çok önemli olduğunu belirtmektedir. Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun ise daha da önemli olduğunu vurgulamaktadır Buna göre, Davutoğlu, Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun, Marmaray yapımı ile Çin’i Londra’ya bağlayacak ipek demiryolu halini alacağını da altını çizmektedir (Yesevi, 2012a).

Enerji Bakanı Taner Yıldız, TANAP’la transit ticareti kolaylaştıracak bir yapı kurduklarını, Türkmen gazına da talip olduklarını belirtmektedir. Bakan, konuyla ilgili Türkmenistan’a da gitti. Bu hattın verimli olabilmesi için görüşmeler devam etmektedir. Türkmenistan, dünya

doğalgaz rezervinin %11'ine sahip durumdadır. Türkmen gazının, bu projeye eklenmesi, projenin daha verimli olmasını sağlayacaktır. Ancak, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın arası, Kyapaz/Serdar sahası nedeniyle gergin durumdadır. Hazar Denizi'ne kıyısı olan ülkeler, Hazar'ın statüsüne karar veremediler. Türkmenistan'ın, TANAP projesinin bir parçası olabilmesi için, AB ve Türkiye'nin desteklediği Azerbaycan ve Türkmenistan arasındaki müzakerelerin olumlu sonuçlanması gerekmektedir. Bilindiği gibi, AB'nin desteklediği Trans Hazar projesi de uzun zamandır beklenmektedir. Türkmen gazına hem Türkiye'nin hem de AB'nin ihtiyacı olduğu bir gerçektir. (Yesevi, 2012a).

TANAP'ın Türkiye açısından önemi, bu boru hattı sayesinde, Azerbaycan'dan iletilecek petrole, Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığından kurtulmaktır. Ancak, sadece Azeri gazıyla, Avrupa'nın da enerji ihtiyacını karşılayabilecek bir enerji merkezi olabilmek mümkün değildir.

Türkiye ve İran İlişkileri: Nükleer Enerjinin Şekillendirdiği Birliktelik

Türkiye'nin İran'la enerjideki işbirliği, sadece iki ülke arasındaki ilişkilere değil, İran'ın dünyadaki imajıyla da yakından bağlıdır. ABD ve AB, İran'ın nükleer enerji geliştirdiği iddiasıyla, yeni yaptırım paketi, uygulamaya başladılar. Buna göre, İran'a enerji, liman, taşımacılık ve gemi inşa sektörlerinde yaptırım uygulayacak, ayrıca, İran'a grafit, alüminyum, çelik gibi ürünlerin satışı da yasaklanacak. İran'la çalışan bankalara yaptırım uygulanacak. İran'a doğalgaz için ödeme Türk lirası ile yapılıyordu ve İran bu parayla altın alıyor, Dubai'ye gönderiyordu. Bu işlemi engellemek için yeni bir düzenleme gündeme geleceği, belirtilmektedir Enerji Bakanı Taner Yıldız, kendilerini sadece İran'dan gaz temininin ilgilendirdiğini, karşılığında patates bile verilebileceğini belirtti. (T24, 2012)

2012 yılının yaz aylarında, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin İran'dan doğalgaz alımında talep edildiği gibi yaptırımlara uyamayacağını, söyledi. Ancak, yaz aylarının başından beri, Bakan Yıldız, enerji arzı sağlayan ülkeleri çeşitlendirdiklerini, söyleyip duruyordu. İran, nükleer programını durdurmadığı için, AB ve ABD petrol ambargosu uygulamasına, 1 Temmuz itibarıyla, başladılar. Yıldız, ABD'nin aldığı kararın hukuken bir bağlayıcılığı olmadığını, ama ABD'nin stratejik ortağımız olduğunu da ifade etmişti. ABD, aldığı yeni kararlar, İran'dan petrol alımlarını düşürmeye devam edecekleri gerekçesiyle, Türkiye ile birlikte 9 ülkeye, önceden alınan yaptırım muafiyetini uzattı

Ekim ayında Eylül'e göre %30'un üzerinde gerilerken, Irak ve Suudi Arabistan'dan petrol ithalatı arttı. TÜİK tarafından yayımlanan verilere göre, Türkiye'nin Ekim ayında en çok petrolü ithal ettiği iki ülke Irak ve Rusya

oldu. Türkiye, ABD'nin İran'a yaptırımları kapsamında bu ülkeden aldığı petrol yüzde 20 azaltacağını açıklamıştı (NTVMSNBC-30 Kasım 2012).

İran gazının, önceden yapılmış kontratlar nedeniyle, çok pahalı olduğu da belirtmektedir. Sorun, tahkimle çözülecektir. Türkiye'nin, İran gazını %30 oranında pahalı aldığını belirtilmektedir (Milliyet Ekonomi Web sitesi, 3 Eylül 2012).

Türkiye ve Irak İlişkileri: Stratejik Ortaklık

İrak'ın enerji sektörü, ülkenin geleceğinin anahtarıdır. Irak'ın enerji kaynaklarının, küresel enerji pazarının istikrar ve güvenliğine katkıda bulunacağı, belirtilmektedir. Irak'ın petrol ve doğal gaz kaynaklarını genişletmesinin önündeki engel, bu kaynakları üretme konusunda yaşanan teknolojik ve finansal sorunlardır. Orta Doğu ülkelerinin pek çoğunda olduğu gibi, doğal gaz, yerel tüketim için kullanılmaktadır (IEA, 2012).

Kuzey Irak'ta Türkiye'nin yatırımları artarken, Merkezi Irak Yönetimiyle ilişkiler her geçen gün gerilmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı Baş ekonomisti Fatih Birol'un da üzerinde durduğu gibi, Irak'tan gelecek petrol ve doğal gaz ile Ceyhan'ın gelecekte dünyanın enerji üslerinden biri olması konusu gündemdedir. Birol'a göre, önümüzdeki dönemde, dünya petrol üretiminin %60'tan fazlası, Türkiye'nin içinde bulunduğu bu bölgeden elde edilecektir. Birol, Ceyhan'ın rafineri ve işleme tesisi anlamında da büyük bir potansiyele sahip olduğunu, belirtmektedir. 2020'de Irak'ın, Katar ve Kuveyt'in toplamına eşit bir zenginliğe sahip olacağını, Ortadoğu'nun en zengin ülkesi olacağı da vurgulanmaktadır (AA, 24 Ağustos 2012).

İrak'la enerji anlaşması konusunda iki konu gündemdedir. Türkiye ve Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi arasında imzalanacak anlaşmayla, yeni bir enerji koridoru açılması gündemdedir. Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi, yapılacak yeni petrol ve doğal gaz boru hatları ile, Bağdat'tan geçmeden, Merkezi yönetimin onayına ihtiyaç duymaksızın, enerji tedarikinde bulunabilecektir. Bu yeni durum, Türkiye'nin artan enerji ihtiyacına bir çözüm olacaktır. Ancak, bölge ve dünya politikasını etkileyecek ciddi sonuçlar da doğuracak (BBC Türkçe, 13 Aralık 2012). Kuzey Irak'ın artan ekonomik bağımsızlığıyla, Irak'ın ulusal birliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit edeceği, belirtilmektedir. Merkezi Bağdat Hükümeti, bu anlaşmayı desteklememektedir. Desteklemeyen diğer devlet de Amerika Birleşik Devletleri, olarak gözükmemektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Victoria Nuland, Irak Hükümeti'nin uygun onayı olmadan Irak'ın herhangi bir bölgesinden petrol ihracatını desteklemediklerini belirtti. Uzun vadeli pozisyonlarının, Merkezi ve Bölgesel yönetimin, yasa üzerinde anlaşmaları olduğunu, söyledi (Samanyoluhaber, 13 Aralık 2012).

Bu durum, Ankara-Bağdat ilişkilerinde yeni bir dönemin habercisi olarak değerlendiriliyor. Amerikan Enerji Enstitüsü'nün (USC) hazırladığı

Ç. G. Yesevi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 3 (2013) 215-235
Ç. G. Yesevi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 3
(2013) 215-235

rapora göre, Kuzey Irak'ta 50 milyar varil petrol bulunmaktadır. Yine aynı araştırmaya göre, Kuzey Irak'ta tahmin edilen doğalgaz miktarı 3 trilyon metreküp. Böylelikle, Kuzey Irak'ta tahmin edilen gaz miktarının, Türkiye'nin ihtiyacını 300 yıl karşılayabilecek kadar büyük bir kapasitede olduğu vurgulanmaktadır Türkiye, Kuzey Irak'tan ham petrol almayı ve bunun karşılığında işlenmiş petrol ürünleri vermeyi planlamaktadır. Kuzey Irak Yönetimi, Bağdat hükümetiyle sorunlar yaşıyor ve alacaklarını tahsil edemiyor. Türkiye'ye bağlanacak petrol boru hattının ilk aşaması yılsonunda, tamamlanacak. Kuzey Irak Yönetimi'nin verdiği bilgiye göre, günde 1 milyon varil kapsamında ham petrol taşınmasına imkân verecek boru hattı yapımının ikinci aşaması ise 2013 Ağustos ayında kadar bitirilmesi, planlanmaktadır. Bu hat, Kerkük-Yumurtalık hattına bağlanacaktır (Yesevi, 2012c).

Genel EnergyPlc İcra Kurulu Başkanı Mehmet Sepil'e göre, K. Irak'la yapılan antlaşma, arz çeşitliliğini sağlayacağını, enerji güvenliğimize katkıda bulunabileceğini ve ayrıca, gaz maliyetlerimizi de etkileyeceğini, belirtmektedir. Sepil, gelecek on yılda, K. Irak'tan Türkiye'ye yıllık 30 milyar metreküp civarında gaz verilebileceğini, vurgulamaktadır. Türkiye'nin hâlihazırda yıllık tüketiminin, 40-45 milyar metreküp olduğunu ve yeni bir oyuncunun Türkiye gaz arzı piyasasına girmesinin, Türkiye'nin geleneksel gaz tedarikçilerini daha mutedil satım koşullarına zorlayabildiğini belirtmektedir. Bakan Yıldız, yeni boru hattının, mevcut Yumurtalık hattını da içereceğini, ayrıca Basra ve Kerkük arasında kalan kısmının da tamir edileceğini belirtti. Yeni hat ile birlikte Kerkük-Yumurtalık hattından geçen petrolün artacağını söyleyen Bakan Yıldız, yıllık ortalama 70 milyon tonluk bir kapasite beklediklerini belirtti. Hükümetin, Irak hükümeti ile Kerkük-Yumurtalık boru hattını 15 yıl daha kullanmaları konusunda anlaşmış ve Irak Merkezi Hükümeti onay verdiği üzere, Kuzey Irak'taki Kürt yönetimiyle yeni doğalgaz ve petrol boru hatları yapılması konusunda birlikte çalışmaya devam edeceklerini belirtti (Yesevi, 2012c). Türkiye- Irak ilişkilerindeki yeni dinamik, Türk-İngiliz ortaklığı haline gelen Genel Energy Şirketi'dir. Bu şirketin özellikle Kuzey Irak'ta ciddi yatırımları bulunmaktadır. Şirket, İngiliz şirketi olarak gözükmektedir. Türk ortakları sayesinde, Türk enerji politikalarının belirlenmesinde rol oynamaktadır (Yesevi, 2012d).

Kürdistan Bölgesel Hükümeti, Türkiye'nin "stratejik ortağı" olarak isimlendirilmektedir. Kürdistan bölgesinde yer alan petrol rezervleri, tüm Irak ile karşılaştırıldığında, onda bir kadardır. Kerkük şehrinin durumu da önemlidir. Bu şehirde, Türkmenler yaşamaktadır. İşgal sonrasında, bölgedeki nüfus yoğunluğu, Kürtler lehine değişmiş ve eski tapu ve nüfus kayıtları yakılmıştır. Türkiye'nin enerji kaderini politikaları, bölgenin belirleyecektir.

Türkiye ve Rusya İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık

Türkiye, dünya birincil enerji tüketiminde 21. sırada, dünya doğalgaz tüketiminde ise 24. Sıradadır. Rusya'dan en fazla doğal gaz ithalatı yapan ülke sıralamasında, Türkiye, Almanya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın ardından 4. sırada yer almaktadır (ETKB, 2013a). Türkiye, Rusya ile doğal gaz, petrol ve nükleer enerji alanında işbirliğinde bulunmaktadır.

Putin'in gerçekleşen Türkiye ziyaretinin ardından ve imzalanan antlaşmalarla, Rusya ile ilişkilerin daha da gelişeceği belli olmaktadır. Rusya ile Akkuyu nükleer santralının yapımı konusunda, işbirliğine gidilmiştir. Başbakan Erdoğan'ın belirttiği gibi, Türkiye'nin hedefi, Rusya ile ticaret hacmimizin 100 milyar dolara ulaştırmaktır.

Avrupa, Rusya'ya aşırı bağlanmadan doğalgaz ihtiyacını karşılamak için Nabucco projesini ortaya atmıştı. Ancak, bu boru hattına gidecek doğalgaz miktarı, tam olarak belirlenemedi. Boru hattına verilecek doğalgaz için, Azerbaycan'ın doğalgazı yeterli görülmedi. Türkmen gazına da ihtiyaç vardı. Sonuçta, asrın antlaşmalarından biri olarak duyurulan, Avrupa devletlerinin desteklediği Nabucco projesi iyice küçüldü ve şimdi, Trans Anadolu projesinin Avrupa'ya geçiş ayağı olan Nabucco Batı projesine dönüştü. Unutulmaması gereken konu, dünya doğalgaz rezervleri açısından, Rusya'nın doğalgaz rezervlerinin 44,8 trilyon m³ ile dünya sıralamasında ilk sırada oluşudur. En yakın rakibi olan İran'ın rezervleri, 29,6 trilyon m³'tür. ABD'nin doğalgaz rezervleri 7,7 trilyon m³ ve Türkmenistan'ın rezervleri 7,54 trilyon m³'tür. Doğalgaz üretimine bakıldığında, ABD'nin hemen ardından Rusya gelmektedir. Bu bağlamda, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın rezervleri ve şu andaki üretimleri, Rusya'nın rezerv ve üretimiyle karşılaştırılabilir durumda değildir. Rusya, bu konuda bir dev konumundadır (Yesevi, 2012e).

Mavi Akım projesi kapsamında, Karadeniz'in altından Rus doğalgazının Türkiye'ye taşınmasına, 2002 yılında başlandı. Bu hattın kapasitesi 16 milyar m³ olarak belirlendi. Mavi Akım'ın ABD'nin desteklediği Trans-Hazar projesinin sekteye uğrattığı ileri sürülmüştü. Bu hatla ilgili pek çok tartışma yaşanmış, dönemin siyasileri yolsuzlukla suçlanmışlardı. Doğalgazın fiyatı, ihtiyaçtan fazla gazın parasının da ödenecek olması tartışma yaratmıştı (Yesevi, 2012e).

Rusya, Kuzey Akım projesi ile Kuzey Denizi üzerinden Almanya'ya doğalgaz pompalamaya başlayacak. Hattın kapasitesi 55 milyar m³ Bunun yanında, Rusya şu anda Güney Akım projesi üzerinde çalışmaktadır. Güney Akım projesiyle 63 milyar m³ doğalgaz, Karadeniz'in 2000 metre derinliğinden geçecek olan 900 kilometre uzunluğundaki boru hattıyla Bulgaristan'a taşınacak. Projenin 2015 yılında tamamlanması amaçlanmaktadır. Rus doğalgaz şirketi GazpromExport (2012), Avrupa'ya doğalgaz arzının sağlanması için planlanan Güney Akım Projesi'nde, Avrupa'nın artan doğalgaz talebini göz önünde bulundurarak, Nabucco ve

TANAP gibi diğer doğalgaz iletim projelerine rakip gözüyle bakmadıklarını belirtmektedir. Ayrıca, GazpromExport açıklamasında, Türkiye'nin Güney Akım Projesi'nde oynadığı rolün son derece sevindirici olduğunu, belirtmektedir. Bilindiği gibi, Türkiye Güney Akım hattı kapsamında münhasır ekonomik bölgesinin kullanılmasına izin vermişti. Rusya, bu hat sayesinde, Ukrayna'yı bypass ederek, Karadeniz üzerinden doğalgazını, Avrupa'ya ulaştırabilecektir. Bu hattın %50'lik payı Gazprom'un, %20'lik payı İtalyan ENI firmasına, %15'erlik diğer paylar da Alman Wintershall Holding ve Fransız EDF'ye aittir (Çelikpala, 2013). GazpromExport firması, projede hatta verilecek gazın, Rusya'nın Birleşik Gaz İletim sisteminden sağlanacağını ve Rusya'nın doğalgaz rezervlerinin daha çok uzun yıllar yetecek kapasiteye sahip olduğunu belirtmektedir. Nabucco projesinin finansmanı ve yeterli arz miktarı sağlanamamıştı. Nabucco'nun kapasitesi, 31 milyar m³ olarak planlanmıştı. (Yesevi, 2012e). Rusya, Güney Akım sayesinde, gazının %80'ini ilettiği Ukrayna'ya bağımlı kalmaktan kurtulacaktır ayrıca, bu hattın gerçekleşmesiyle, Nabucco projesi de rafa kaldırılmıştır (Çelikpala, 2013:7).

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, Taner Yıldız, "Türkiye, enerjide yüzde 25 oranında bağımlı olduğu Rusya ile bu alanda karşılıklı bağımlılık geliştirmeye çalışıyor" dedi. Bakü'de düzenlenen "Güney Kafkasya ve Orta Asya'da Stratejik Diyalog" başlıklı Dünya Ekonomi Forumu'na katılmak üzere Azerbaycan'da bulunan Bakan Yıldız, Türkiye ile Rusya arasındaki enerji işbirliğine değindi. Enerji alanında Türkiye ile Rusya'nın stratejik ilişkilere sahip olduğunu ifade eden Yıldız, bu ilişkilerin gereği olarak Ankara'nın Moskova ile enerji alanında bir "karşılıklı bağımlılık" ilişkisi geliştirmeye çalıştığını kaydetti.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, Akkuyu Nükleer Santrali'nin inşaatının Rusya'ya verilmesinin de karşılıklı bağımlılık yaklaşımına uygun olduğunu savunmaktadır. Bakan Yıldız, ülkenin tükettiği doğalgazın yüzde 50'ye yakınının Rusya'dan, yüzde 20'sinin ise İran'dan alındığını ifade etti. Petrol alanında Türkiye'nin bağımlı olduğu ülkeler arasında ise 7 milyon tonla İran'ın birinci sırada yer aldığını da sözlerine ekledi. (Yesevi, 2013).

Enerjide karşılıklı bağımlılık fikri aslında devlet kademelerinde seslendirilen yeni bir fikir değildir. Cumhurbaşkanlığı Eski Enerji Danışmanı Prof. Dr. Volkan Ediger (2008), doğalgazın boru hatları sayesinde karşılıklı bağımlılığı, sorunlara ortak çözüm arama gayretlerini artıracığını ve dünyaya daha fazla barış getireceğini savunmuştu. Enerji güvenliği; enerji arzı, üretimi, talebi, nakli gibi pek çok boyuttan oluşmaktadır ve enerji naklini sağlayan Türkiye ve Ukrayna gibi ülkeler bu açıdan çok önemlidir. Enerji arzına sahip ülkeler, bu ülkelere muhtaçtırlar. Eğer "ılımlı, iyi bir enerji transit ülkesi" değilseniz, örneğin Ukrayna gibi, bypass edilerek,

enerji oyununda etkisiz eleman haline getirilirsiniz. Ancak, enerji “hub”ı olmak isteyen Türkiye’nin, yeterli altyapısı, enerji borsası ve “ihraç etme yetkisi veren antlaşmaları”, yeterli depolama kapasitesi bulunmamaktadır. Petrol ve doğal gaz arzına sahip ülkelerin, yeni güzergâhlar bulabilecekleri de bir gerçektir. Bu nedenle, sevkiyat sağlayan ülkelerin fazla hayale kapılmamaları gereklidir (Yesevi, 2013).

SONUÇ

Türkiye, enerji ihtiyacını karşılamak için uluslararası antlaşmalar yapmaktadır. Teknolojik yetersizlikler nedeniyle, ülke içindeki arama faaliyetleri de dışa bağımlı olarak yürütülmektedir. Ülkenin özel koşulları nedeniyle, bazı yerlerde arama faaliyeti yürütülememektedir. Ülkenin gerçekleri, enerji sektörünün de gerçekleridir.

Enerji ihtiyacının karşılanmasında, uluslararası işbirliklerinin gerçekleştirilmesi bir zorunluluktur. Ancak, gelecek nesillerin refahını, ihtiyaçlarını ve sağlığını da göz önünde bulundurmak gereklidir. Verimli işletmek ya da sadece işletmek için, bir an önce yabancı yatırımcılarla anlaşmak ya da özelleştirmek değil, uzun vadeli enerji politikaları oluşturulması ve bunların kamuoyu ile paylaşılması gerekmektedir. Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşlarına, üniversitelere, geleceğini düşünen herkese, büyük iş düşüyor.

Türkiye hidrokarbonlara olan bağımlılığını azaltma amacı gütmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarını genişletmeyi amaçlamaktadır. Bunun için ciddi yatırımlar yapılması gerekmektedir. Hidroelektrik santraller, en büyük katkıyı sağlamaktadır, Türkiye’nin güneş ve rüzgâr enerjisini verimli bir şekilde üretime geçirmesi gerekmektedir. Türkiye’nin enerji bağımlılığının azaltmak için ortaya koyduğu diğer alternatif ise nükleer enerjinin hayata geçirilmesidir. Nükleer enerjinin yararlarını ortaya koymak için, yenilenebilir enerjinin gelişiminin önündeki engellerin sayılması yanlıştır.

Nükleer santrallerin belli bir ömrü vardır. Bu santrallere kurmak, büyük zaman ve büyük para demektir. Nükleer atık sorunu, açıklıkla ortaya konmamıştır. Bilgili işgücünün eğitimi için, bu sene Rusya’ya öğrenci gönderilmiştir. Bu elemanların yetişmesi için en az 5 sene zamana ihtiyaç vardır.

Enerji ilişkilerimizde, karşılıklı bağımlılık değil, tek taraflı bağımlılığımız söz konusudur. Karşılıklı bağımlılık kavramı, neoliberal uluslararası ilişkiler kuramında asimetrik, eşitlikçi olmayan bir anlayışı ortaya koymaktadır. Bütün aktörler, ilişkilerin, ulaşımın ve iletişimin arttığı bu dünyada, değişen miktarlarda birbirlerine bağıdırlar. Terör, hastalıklar, çevre kirliliği gibi büyük sorunların çözümünde, devletler birbirlerine ihtiyaç

Ç. G. Yesevi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 3 (2013) 215-235
Ç. G. Yesevi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 3
(2013) 215-235

duymaktadırlar. Buna göre, bağımlılık derecemiz, dünya politikasını etkileme gücümüzü etkilemektedir. Sonuçta, çok açık olarak görülebileceği gibi, enerji politikaları bağlamındaki bağımlılığımız, Türkiye'nin, "savunmasızlığı", "güçsüzlüğü", "etkisizliği" olarak nitelendirilmelidir. Karşılıklı bağımlılık, pozitif bir söylem geliştirmek için kullanılmaması gereken bir kavramdır. Karşılıklı bağımlı olabilmek için, bağlı bulunduğumuz aktörün örneğin Rusya'nın da bize başka bir konuda bağımlı olması ilişkileri dengeleyebilecek bir süreci gündeme getirecektir. Ancak, böyle bir bağımlılık bulunmamaktadır ve yakın gelecekte de böyle bir eğilim söz konusu değildir.

KAYNAKLAR

- Akgün, M. (1997, Kasım 12). Bakü-Ceyhan Çok mu Önemli? *Yeni Yüzyıl*.
- Bacık, G. & Salur, S. (2010). Turkey's Nuclear Agenda: Domestic and Regional Implications. *Uluslararası İlişkiler* 6(24), 99-116.
- Balat, M. (2010). Security of Energy Supply in Turkey: Challenges and Solutions. *Energy Conversion and Management* 51.1998-2011.
- Barış, K. and Kucukali, S. (2012). Availability of Renewable Energy Sources in Turkey: Current Situation, potential, government policies and the EU perspective. *Energy Policy* 42, 377-391
- BİLGİN, Mert; (2005), *Avrasya Enerji Savaşları*, IQ Kültür-SanatYayıncılık, İstanbul.
- Bilgin, M. (2010). Turkey's Energy Strategy: What Difference does it make to become an energy transit corridor, hub or center? *UNISCI Discussion Papers* 23.113-128.
- Bremmer, I. (1998). Oil Politics: America and the riches of the Caspian Basin. *World Policy Journal*, c 15(1), Spring, pp.27-35.
- Çandar, C. (1997, Kasım 16). Amerika-AB-Türkiye. *Sabah*.
- Çapık, M., Yılmaz A.O., Çavuşoğlu, I. (2012). Present Situation and Potential Role of Renewable Energy in Turkey. *Renewable Energy* 46.1-13
- Çelikpala, M. (2013, January). Neighborhood Policy Paper: Turkey and the New Energy Politics of the Black Sea Region. *CIES.1-11*.
- Demir, I. (2010). Turkish Gate in Global Energy Security: Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline. *ZfWt* 2(2).53-66.
- DHA. (2012, Ağustos 24). Enerji Bakanı Yıldız: Hakkari'de Petrol Aramayacağız. <http://ekonomi.milliyet.com.tr/enerji-bakani-yildiz-hakkari-de-petrol-arayacagiz/ekonomi/ekonomidetay/24.08.2012/1585860/default.htm> erişim tarihi: 25.08.2012.
- Ediger, V. (2008). Yeni Yüzyılın Enerji Güvenliğinde Karşılıklı Bağımlılık Bir Zaruret. *Doğalgaz Dergisi*.

Ç. G. Yesevi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 3 (2013) 215-235
Ç. G. Yesevi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 3
(2013) 215-235

- Efe, H. (2011). Turkey's Role as an Energy Corridor and Its Impact on Stability in the South Caucasus. *OAKA* 6(12),118-147.
- EPDK (2011a). *2011 Petrol Piyasası Sektör Raporu*. <http://www.epdk.org.tr/index.php/petrol-piyasas/yayinlar-raporlar?id=860>. ET: 06.05.2013.
- EPDK (2011b). *2011 Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu*.<http://www.epdk.org.tr/index.php/dogalgaz-piyasasi/yayinlar-raporlar>, Erişim tarihi: 06.05.2013.
- ETKB (2013a). *Dünyada ve Türkiye'de Enerji Görünümü*. Nükleer Enerji Dairesi Proje Uygulama Dairesi Başkanlığı, 1 http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Dunyada_ve_Turkiyede_Enerji_Gorunumu.pdf.Erişimtarihi. 05.05.2013
- ETKB (2013b). *Nükleer Santraller ve Ülkemizde Kurulacak Nükleer Santrallere İlişkin Bilgiler*. http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Nukleer_Santraller_ve_Ulkemizde_Kurulacak_Nukleer_Santrale_Iliskin_Bilgiler.pdf. ET: 05.05.2013.
- ETKB (2013c).*Türkiye'de ve Dünya'da Enerji Görünümü*.<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=anasayfa>, erişim tarihi. 05.05.2013
- ETKB (2013d).*Bakan Taner Yıldız'ın 2013 yılı Bütçe Sunumu TBMM Genel Kurul Konuşma Metni*.<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=anasayfa>. Erişim tarihi. 07.05.2013
- TKB (2009a).*Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Stratejik Planı (Taslak) 2010-2014*http://www.enerji.gov.tr/tr/dokuman/ETKB_2010_2014_Stratejik_Plani_Taslak.pdf. Erişim tarihi: 03.03.2013.
- ETKB (2009b).*Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı*.http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/ETKB_2010_2014_Stratejik_Planı.pdf. ErişimTarihi: 06.05.2013.
- Haberfx (2012). “EnerjiBakanı Yıldız: Nükleer santrallerin riski, yıldırımından ölme riskini 5te biri”, 21 Haziran 2012, <http://www.haberfx.net/enerji-bakani-yildiz-nukleer-santrallerin-riski-yildirimdan-olme-riskinin-5te-biri-haberi-531334/>, erişimtarihi: 21.06. 2012
- IEA (2012). *Iraq Energy Outlook: Executive Summary*.
- İhlas (2012, Haziran 27). Boru Hatı'nda İmzalar Tamam.http://www.ihlassondakika.com/haber/Boru-Hattinda-imzalar-tamam_489455.htmlerişimtarihi: 28.09.2012
- Künar, A. (2011). Nükleer yanlışlıktan vazgeçelim: Enerjimizi ve geleceğimizi, Rusya'ya teslim etmeyelim. Avrupa'da Türkiye: Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Enerji Güvenliği, Nükleer Enerji. Heinrich BöllStiftung. 72-81.
- Ottoman, A. (1995, Ekim 9). Karadeniz'de Petrol TaşımacılığıYapılamaz. *Yeni Yüzyıl*.
- Öğütçü, M. (2012, Kasım 5) Enerji Güvenliği Riski Türkiye'nin Yumuşak Karnı. *Yeniçağ*.<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/yg/habergoster.php?haber=75145>, erişim tarihi: 06.11.2013
- Özkan, Y. (1997, Ekim 22). PKK: Terör Taşeronu. *Cumhuriyet*.

Ç. G. Yesevi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi 3 (2013) 215-235
Ç. G. Yesevi / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Social Sciences 3
(2013) 215-235

- Rosenkranz, G. (2010). Nükleer Enerji Konusunda Yanlış Bilinenler: Enerji Lobisi Nasıl Gözümüzü Boyuyor? *Nükleer Enerji Masalı: Nükleer Enerjiye Neden Karşıyız?* Heinrich-Böll-Stiftung Derneği.9-52.
- Shaffer, B. (2009). *Energy Politics*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Tanap Resmi Web Sitesi.(2013). *Tanap Nedir?*<http://www.tanap.com/tanap-nedir>, erişim: 15.05.2013
- Taşpınar, S. “Rusya, Apo’yu Petrolle Değiştirdi.”,*Sabah*, 20 Şubat 1999.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2013). Türkiye’ni Enerji Stratejisi. http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa. Erişim tarihi: 12.03.2013.
- T24 (2012, Aralık 5). Doğal Gaz Karşılığında Bize ne verildiği Önemli Değil. <http://www.haberpan.com/haber/enerji-bakani-yildiz-dogalgaz-karsiligindane-verildigi-bizim-icin-onemli-degil>. Erişim tarihi: 06.12.2012.
- TRT (2013, Mayıs 15).Azerbaycan, Rusya İlişkileri Neden Gerildi? <http://www.trt.net.tr/trtavaz/azerbaycan-rusya-iliskileri-nasil-gerildi--haber-detay,tr,86161.aspx>, erişimtarihi: 15.05.2013.
- Winrow, G.M.(2013). The Southern Gas Corridor and Turkey’s Role as an Energy Transit State and Energy Hub. *Insight Turkey* 15(1).145-163.
- Yesevi, Ç.G (2013). Karşılıklı Bağımlılık mı? http://www.enerjienergy.com/artikel.php?artikel_id=383
- Yesevi, Ç.G. (2012a, Ekim 3). TANAP. *Önce Vatan*
- Yesevi, Ç. G. (2012b). Enerji Güvenliği. http://www.enerjienergy.com/artikel.php?artikel_id=413,
- Yesevi, Ç.G. (2012c). Enerji Ağlarında Son durum. http://www.enerjienergy.com/artikel.php?artikel_id=380
- Yesevi, Ç. G. (2012d). Kuzey Irak’la İşbirliği. http://www.enerjienergy.com/artikel.php?artikel_id=387
- Yesevi, Ç.G. (2012e) Enerjide Güç Mücadelesi. http://www.enerjienergy.com/artikel.php?artikel_id=383
- Yüksel, I and Kaygusuz, K. (2011). Renewable Energy Sources for Clean and Sustainable Energy Policies in Turkey.*Renewable and Sustainable Energy Reviews* 15, 4132-4144.
- Zaman (2013, Ocak 18).Aliyev, Tanap’ı Onayladı.http://www.zaman.com.tr/ekonomi_aliyev-tanapi-onayladi_2042502.html. erişim tarihi: 10.05.2013